

Історія розселення слов'ян на землях сучасної Греції

У статті йдеться про еволюцію розселення слов'ян на землях сучасної Греції. Наводяться різні версії щодо походження слов'ян, гіпотези щодо назв слов'янських племен. Надається різнобічна характеристика міграційних процесів та колонізації слов'ян на грецькі землі. Торкаються питання впливу елементів слов'янської духовної культури на грецьку.

Ключові слова: слов'яни, Візантія, Греція, міграція, колонізація, духовна культура.

В статье говорится о эволюции расселения славян на территории современной Греции. Приводятся разные версии о происхождении славян, гипотезы о названиях славянских племён. Дается разносторонняя характеристика миграционных процессов и колонизации славян на греческие земли. Затрагиваются вопросы влияния элементов славянской духовной культуры на греческую.

Ключевые слова: славяне, Византия, Греция, миграция, колонизация, духовная культура.

The article says evoluytsii razseleniya Slavs on the territory of modern Greece. Are different versions about the origin of the Slavs, the hypothesis about the names of the Slavic tribes. Given versatile characteristics of migration and colonization of the Slavs to the Greek land. Addresses the issues of influence elements of Slavic spiritual culture of the Greek.

Key words: Slavs, Byzantium, Greece, migration, colonization, spiritual culture.

Звертаючись до проблем паралелізму та особливостей розвитку духовної культури України та Греції XVII–XVIII ст., не можна обійти осторонь питання, що пов'язані з взаємовідносинами між слов'янами та греками. Слов'янами тому, що українці належать до слов'ян і розвивалися впродовж історії як у власне українському етносі, так і у слов'янському національно-етнічному контексті так в греко-слов'янському синтезі. Тому питання розвитку слов'ян на грецьких землях, міграційні процеси слов'ян на грецькі території, виокремлення українського й греко-слов'янського ореолу є актуальними і потребують окремого дослідження.

Об'єктом даної роботи є слов'яни як окрема етнонаціональна одиниця. Предметом дослідження є міграційні процеси слов'ян на території сучасної Греції.

Метою та завданнями статті є дослідити шляхи потрапляння слов'янського населення на територію сучасної Греції та оцінити ступінь впливу слов'ян на розвиток культури Греції.

Інформацію про слов'ян та їх культуру можна відшукати у працях арабських письменників [2], спогадах мандрівників, наприклад В. Григоровича-Барського [4], архієпископа Парфірія Успенського [13]. До питань, що стосувалися слов'янських поселень, побуту та творчості, а також про чернецьке життя слов'ян на Афоні, зверталися такі науковці, як В. Григорович [5], К. Дмитрієв-Петкович [7], Л. Капелін [8], А. Капустін [9], Л. Машкова [12], А. Тахіаос [11], А. Турилов [12]. До питань походження та міграції слов'ян серед значного числа вчених для цієї праці виділено М. Грушевського [6] та І. Леути [10].

Перш ніж говорити про міграційні процеси слов'ян на територію сучасної Греції та колонізацію грецьких земель, є потреба надати певні відомості про слов'ян як таких взагалі. А саме, звідки виникли, як їх називали, де мешкали, тобто зрозуміти їх як представників самобутнього етносу.

Серед науковців XIX ст. побувала думка про те, що слов'яни не були корінними народами Європи, а є переселенцями, що оселилися на європейських землях у I тисячолітті н. е. Ця теорія бере початок від слів невідомого автора "Повісті временних літ". Міграцією слов'ян з Азії на Дунай і пізнішого їх розселення у Європі розробляли В. Соловійов та С. Ключевський.

Іншої думки дотримуються мовознавці, які через дослідження мовних спорідненостей та особливостей довели, що слов'яни виділилися в окрему групу внаслідок розпаду індоєвропейської спільності (Н. Ван-Вейк, А. Мейє, О. Шахматов, А. Шлейкер).

Перші згадки про слов'ян датовані V ст. до н. е., і належать вони грецькому історичу Геродоту. Називав він слов'ян інжирами. В своїй праці розповідав, що то був народ, що торгував бурштином для заможних греків. І приходили вони з далекої країни, котра знаходиться біля холодного моря та річки Єрідан [3].

Наступні згадки про слов'ян знаходяться в документах грецьких та візантійських істориків I–II ст. н. е. Пліній Старший (23–79 р.) в "природній історії" говорить про слов'ян, що населяли р. Віслу. Називав він слов'ян венедрами (venedi(s)). Корнелій Тацит (55–120 р.) називав їх венетами (venet) [10, с. 17].

На думку О. Леути, щодо походження терміна "веред" є кілька версій. Дві з них пов'язані з етимологією спільнослов'янського кореня – "vent". Перша з версій характеризує корінь як прикметник "високий", "великий". Звідси "веред" – людина високого зросту, велетень, як їх називали грецькі та римські історики у своїх працях [10, с. 17].

Друга версія – корінь "veent", що є різновидом кореня "od", – "онд" – "пор": старослов'янське – "жда"; давньоруське "оуда"; українське "вудка"; польське "wrcka". Отже, це поняття пов'язане з "рибалка", "мисливець", "ловець" [10, с. 17].

За арабськими джерелами відомо, що араби не тільки налагоджували зі слов'янами тісні зв'язки, але й оселили їх у Сирії. Вперше араби познайомилися з південно-західними слов'янами у Візантії. Звали вони слов'ян на візантійський лад – Στλαβινοϛ, Στλαβινο, Στλαβοϛ. Поступово ця форма у візантійців стала стереотипом і у такому вигляді перейшла до арабів. Араби додали ще звуки та утворили свою назву слова – саклаб'ї. Звідки множина – сакаліба. При цьому слово сакаліба належить до визначення й народу слов'янського, й землі, що цей народ населяє.

Пізніше, коли араби познайомилися зі східними слов'янами, вони почали називати слов'ян "славія". Є ще третя форма назви слов'ян у мусульманських письменників, але вона зустрічається надзвичайно рідко. Крім того, араби використовують назву "бурджан" – дунайські болгари.

Араби називали слов'ян червоними. Для них, людей, що звикли до смуглявого кольору шкіри, слов'яни були на вигляд червоні і волосся мали або руде, або русяве.

Цікаві знахідки про географічне розташування слов'ян знаходяться у Аль-Фазарі у Книзі зіджъ [2]. "У володінні повелителя віруючих від Фаргани та кінця Хорасана до Ганджи у магрибі – 3,700 фкрсантов..." ; "володіння слов'ян – 3,500 на 500 фарс..." [2, с. 9]. За територіальною значущістю території слов'ян дорівнювали територіям Халіфату. З цих відомостей можна зробити висновок, що станом на VIII ст. араби мали подібні та точні дані про розселення слов'ян.

На початку IX ст. арабський вчений географ Фаргані розподіляє населення землі за кліматичними зонами. Іллірійські та адриатичні слов'яни, що мешкали на півночі від бурджан, тобто дунайських болгар, займали VII кліматичну зону. Тільки ці південно-західні слов'яни, що жили по сусідству з греками, були відомі Фаргані. Такі ж

свідчення про південно-західних слов'ян надає й Харін. За свідченнями Ібн Хардадбе, південно-західні слов'яни мешкали на Адріатичному морі на землі, що називалися Славонією.

З "Книги шляхів та держав" Ібн-Хардадбе, що написана ним у 60–70-х рр. IX ст., йдеться про великий Руський торговельний шлях. Це перше в арабських джерелах згадування руських (IX ст.). Також в цій праці йдеться про те, що "руські племена зі слов'ян". Тобто автор підтверджує слов'янські, а не турецькі корені руських і вважає Славію руським коліном [2, с. 54].

З візантійських джерел стає зрозуміло, що слов'яни – це одна з найчисленніших національно-етнічних груп, що мешкали на території Візантійської імперії. Спочатку слов'яни населяли численні території у Центральній та Східній Європі. Ці терени охоплювали відстань від Ельби та Одру на заході до Середнього Подніпров'я на сході. Північними сусідами слов'ян були германці та балти, що утворювали разом зі слов'янами північну групу індоєвропейських племен. Східними сусідами слов'ян були західно-іранські племена скіфів та сарматів, південними – фрахійці та іллірійці, а західними – кельти [1, с. 309].

Питання про найдавнішу пробатьківщину слов'ян залишається відкритим, але більшість дослідників вважає, що вона знаходилась на Віслі у східному регіоні. У II–IV ст. від Р. Х., внаслідок пересування на південь германських племен готів та гепідів, цілісність території слов'ян була порушена. Вони поділилися на західну та східну гілки. У V ст. землі слов'ян входили до сфери впливу гунів. А наприкінці V ст., після падіння держави гунів, почалося просування слов'ян на південь до Дунаю та північно-західного Причорномор'я. Потім вони вторглися у балканські провінції Візантійської імперії [1, с. 309].

З середини VI ст. слов'яни відіграють важливу роль у житті Візантії. Колонізація Балканського півострова була результатом не переселення, а розселення слов'ян, тому вони утримали всі свої землі у Центральній та Східній Європі. Але при цьому сформувалася нова гілка – південні слов'яни. Коли вони з'явилися на візантійських землях, то були численні та войовничі. На відміну від інших народів, вони не просили дозволу у Візантії залишитися на її території, а силою захоплювали ті місцевості, що їм сподобалися. Передусім це були місцевості, що знаходилися у долинах річок та на рівнинах. Слов'яни дуже потіснили місцеве грецьке населення. Але в містах вони не селилися [1, с. 309].

Відомі імена більш ніж 20 слов'янських племен, що брали участь у колонізації Балкан. Найчисленніші з них були: стримонці, ринхіни, драгувіти, сагу дати, бурсити, смоляни, велегезити, вайноніти, милинги та езерити.

До кінця VI – початку VII ст. слов'яни компактними групами доселилися у Північній Фракії, Македонії, Середній Греції та на Пелопонесі. Вони зайнялися морськими нападами. Неодноразово нападали на візантійські міста, брали в облогу м. Фессалоніки (Галунь), друге за розмірами місто європейської частини імперії. Але результатом майже 200-літньої боротьби Візантії стало підкорення слов'ян [1, с. 309].

З кінця VII ст. перші поселення слов'ян стали з'являтися у Малій Азії та на островах, коли імперія почала переселяти слов'ян великими групами з Балкан у провінцію Віфінія на південному березі Чорного моря. З цього ж часу у слов'ян за межами Візантії та у Північній Фракії почали з'являтися перші державні утворення: Перше Болгарське царство, держава Само, Великоморавська держава, Київська Русь.

Завдяки місіонерській діяльності візантійців серед слов'ян, що раніше мали поганську віру, розповсюдилося християнство. До X ст. візантійські слов'яни майже повністю розчинилися серед греків, за винятком слов'янського населення значної частини Македонії [1, с. 309].

За свідченнями М. Грушевського, починаючи з 527 р. гуни (болгари), слов'яни та анти майже щороку страшенно нищили Іллірію і всю Тракію, всі землі від Іонійського моря до константинопольських передмість, Елладу й Херсонес [6, с. 168].

Такі походи призвели до слов'янської колонізації за Дунай. За свідченнями М. Грушевського, перші відомості про цю колонізацію слов'янами грецьких земель можна побачити у Івана з Ефесу. Він писав, що слов'яни, скориставшись зосередженням Візантії на сході, вільно оселились на візантійських землях. Напавши у 580 р. на Візантію, за словами Івана, "вони й зараз (585) спокійно сидять, без страху та клопоту у римських провінціях" [6, с. 168]. Основною метою таких походів була здобич. Але часто ініціатива цих облог часто виходила і від самої Візантії. Юстиніан, наприклад, закликав антив, щоб ті залюднили спустіле місто Турії, сусідні землі (в Дакії) та брали від Візантії гроші, а натомість боронили її від болгар [Там само].

Крім того, сприяла слов'янській колонізації й служба у візантійських військах. Наприклад, під час італійської кампанії 537 р. у візантійському війську зустрічаються анти та словени [6, с. 169]. А деяких слов'ян зустрічаємо на високих військових посадах, наприклад, Δεβροϋτος. Військові, що виходили у відставку, могли вільно осісти у благодатнім краю.

Колисковою слов'янської культури в сучасній Греції можна сміливо назвати м. Салоніки. Сьогодні це потужний центр, що займається вивченням, збереженням та дослідженням слов'янської культури. Салоніки – це не тільки торговий та військовий центр – столиця північної Греції – це ще й центр православ'я. У IX ст. тут народилися Святі вчителі словенські Кирило (Костянтин) та Мефодій. Для розвитку слов'янської, особливо духовної культури вони відіграли видатну роль. Вони склали слов'янський алфавіт і перекладали на мову, котрій самі дали писемність, Священне Писання та деякі з церковних служб. Їх просвітницькі праці мали вплив не тільки на хозар та жителів Моравії. Після смерті обох братів їх учні привели до християнства народи Сербії, Болгарії, України та Росії.

У 904 р. на Салоніки напали арабські пірати й зруйнували місто. За піратами у незахищені Салоніки прийшли болгар. На початку XI ст. імператор Василій II переміг болгар після чого почалась епоха миру. Салоніки перетворилися на міжнародний центр торгівлі, приваблюючи купців зі всіх кінців Візантії, Італії, Іспанії, Фінікії та Причорномор'я.

Наступною слов'янською скарбницею по праву називається Св. гора Афон. Монастирі Хіландар, Ватапед, Понтократор, Зограф, Пантелеймонів, Кукламеш тощо мають пряме відношення до слов'янської культури. В цих обителях поруч з грецьким богослужінням лунає слов'янське, поруч з грецьким співом – слов'янський спів, поруч з грецьким уставом створюється слов'янський. Часто на Афоні під час богослужіння паралельно звучали, перепліталися дві традиції – грецька та слов'янська. А інколи серед насельників монастирів траплялися суперечки. Слов'яни на грецькому Афоні відстоювали власні права та традиції.

Для України Афон цінний не тільки своєю духовністю, а й тим, що там є український монастир Понтократор та Свято-Іллінський суїт. В монастирях Афону зберігається численний шар українського рукописного надбання.

Ще однією пам'яткою слов'янської культури у сучасній Греції є земля Калавритів. Ця місцевість знаходиться у північно-західній

частині Пелопоннеса. Свою назву калаврити отримали у перші роки володіння франків у Греції та зустрічається у Partstso Romaniae (упорядкованому у 1204 р. У рукописах згадується як Kalabrita, Lialobrita, Kalobries, Kolovrate. У давнину ця місцевість входила до Коринфської області й займала північну частину Аркадії. Впродовж століть ця місцевість змінила багато володарів, мала безліч титулів (наприклад, баронство), мала різні грошові одиниці.

Центром Калаврит є м. Егіо. У IX ст. це місто потрапляє у тимчасове володіння слов'ян, котрі дали йому свою назву Востиця. Саме з цих часів у калавритських монастирях зберігаються рідкісні слов'янські рукописи. Окремо можна зауважити, що саме з калавритських печер почав свій подвиг Антоній Печерський.

Отже, маючи чітку картину різних думок: візантійських, арабських, українських, грецьких та англійських авторів, можна зробити такі висновки: 1) Незважаючи на войовничий характер колонізації візантійських земель, слов'яни впродовж століть оселялися на грецьких територіях, змішувалися з місцевим населенням і несли свою культуру на еллінські землі; 2) християнізація слов'ян призвела до релігійної спорідненості з греками, але часто нав'язувала грецькій церкві, на території Греції коли елементи, а коли й цілі традиції слов'янської культури; 3) ступінь впливу слов'ян на розвиток еллінської культури величезний. Абсолютно в кожній галузі культурно-мистецької діяльності греків можна відчуті й побачити потужні впливи слов'янської культури.

Література

1. Византийский словарь / сост. и общ. ред. К. А. Филатова. – СПб., 2011.

Т. 2. – 2011. – 600 с.

2. Гаркави А. Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских / А. Я. Гаркави. – СПб., 1870. – 308 с.

3. Геродот. История в 9-и кн. / Геродот. – М.; 1993, – 599 с.

4. Григорович-Барський В. Мандри по святих місцях сходу з 1723 по 1747 р. / Василь Григорович-Барський. – К., 2000. – 767 с.

5. Григорович В. И. Очерк путешествия по Европейской Турции / Виктор Иванович Григорович. – М., 1877. – С. 65–66.

6. Грушевський М. Історія України-Руси / Микола Грушевський – К.: Наукова думка, 1991.

Т. 1. – 1991. – 648 с.

7. Дмитриев-Петкович К. П. Обзор афонских древностей / К. П. Дмитриев-Петкович // Приложение к VI тому Записок Императорской Академии наук. – СПб., 1865. – № 4. – С. 47.

8. Кавелин Л. (архимандр.). Русский монастырь Св. Пантелеимона – Русик / Леонид Кавелин // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. – Херсон, 1867. – Ч. XXIII. – С. 247–252.
9. Капустин А. Заметки поклонника Св. горы / Антонин Капустин. – К., 1864. – 47 с.
10. Леута О. І. Слов'янська мова / Олександр Іванович Леута. – К., 2007. – 255 с.
11. Тахиаос А.-Э. Н. Славянские рукописи Свято-Пантелеимонова монастыря (Русик) на Горе Афон / Антониос-Эмилиос Н. Тахиаос. – СПб. : Блиц, 2012. – 200 с.
12. Турилов А. А. Машкова Л. В. Славянские рукописи афонских обителей / А. А. Турилов, Л. В. Машкова ; под ред. А. Э. Н. Тахиаоса. – Фессалоники, 1990. – 490 с.
13. Успенский П. Первое путешествие в афонские монастыри и скиты / Порфирий Успенский. – М., 2006. – 1286 с.